

Recenzja rozprawy doktorskiej Amelii Teresy La Torre pt. „Poznawcze i społeczne uwarunkowania tendencji do antropomorfizacji wirtualnych agentów konwersacyjnych”, napisanej pod kierunkiem dra hab. Krzysztofa Mudynia, prof. AIK

Przedstawiona do recenzji praca doktorska składa się z 12 rozdziałów, Streszczenia w języku polskim i angielskim, Wprowadzenia, Wykazu literatury, Spisu rysunków, Spisu tabel oraz Aneksu i liczy 193 strony.

Pierwsze 4 rozdziały składają się na tzw. teoretyczną część rozprawy, w której Autorka wnikliwie i analitycznie dokonuje przeglądu literatury przedmiotu (polskiej i zagranicznej) związanej z tytułowym zagadnieniem, opisuje znaczenie pojęcia „antropomorfizacja” oraz umiejętnie ukazuje badania zastane związane z tym zagadnieniem na gruncie psychologii i filozofii, syntetycznie przybliża studia poświęcone inteligentnym maszynom (agentom) i chatbotom, rozumianym jako sztuczni rozmówcy oraz klarownie prezentuje współczesne typologie i klasyfikacje chatbotów.

Doktorantka umiejętnie sięga także do historii badań psychologicznych i syntetycznie prezentuje m.in. eksperymenty z wykorzystaniem pierwszych chatbotów w drugiej połowie XX wieku. W tym kontekście prezentuje dokonania Weizenbauma z chatbotem ELIZA czy Colby’ego z chatbotem PARRY. Syntetycznie charakteryzuje także test Turinga. Przybliża także teorię TTA oraz badania Epleya, Waytza i Cacoppo odnośnie do trzech determinant psychologicznej tendencji do antropomorfizacji. Te historyczne odniesienia pozwalają z pewnością czytelnikowi lepiej zrozumieć trudności metodologiczne związane z projektowaniem i wdrażaniem współczesnych badań dotyczących antropomorfizacji chatbotów oraz psychologicznych aspektów ogromnej rewolucji technologicznej, której świadkami i uczestnikami jesteśmy współcześnie, w XXI wieku, gdy procesy rozwoju mediów cyfrowych, technologii

wykorzystujących AI i uczenie maszynowe są imponujący. To stawia przed badaczami i badaczkami ambitne zadania projektowania wciąż nowych badań psychologicznych, które z konieczności mają charakter interdyscyplinarny. Przedmiot tych badań wymaga bowiem – co słusznie zauważa także Autorka rozprawy – wychodzenia poza obszar psychologii w stronę badań z zakresu filozofii umysłu, kognitywistyki, *media studies*, informatyki, a nawet robotyki czy automatyki. Doktorantka doskonale radzi sobie z tą inter-, a nawet transdyscyplinarnością nie tracąc z pola widzenia głównego celu badawczego i założonej tematyki rozprawy doktorskiej. W umiejętnym balansowaniu między wspomnianą inter- i transdyscyplinarnością a świadomym zawężaniu obszaru dociekań do konkretnych terminów, tematów, problemów badawczych rozpatrywanych w poszczególnych częściach rozprawy – upatruję dużą wartość pracy oraz doceniam umiejętność Autorki w zakresie dyscypliny myślowej, które z kolei przekłada się na logiczny, klarowny charakter dyskursu przedstawionego w rozprawie.

W odniesieniu do przeglądu polskojęzycznej i anglojęzycznej literatury świadomie ogranicza tematycznie i czasowo zasięg swoich poszukiwań; jeśli chodzi o pierwszy wymiar (zasięg tematyczny) Autorka ogranicza się w swoich poszukiwaniach do dwóch kluczowych dla rozprawy zagadnień, a mianowicie do zjawiska antropomorfizacji oraz badań odnośnie do wirtualnego agenta konwersacyjnego jako obiektu antropomorfizacji. Jeśli chodzi zaś o aspekt temporalny – dokonuje przeglądu wzmiankowanej psychologicznej literatury przedmiotu z ostatnich 20 lat.

Autorka także deklaruje, co znajduje zresztą przełożenie na przyjęte konsekwentnie w pracy perspektywy opisywania poszczególnych zagadnień i procesów (głównie uwarunkowań antropomorfizacji), że koncentruje się na ujęciach poznawczych i społecznych, a nie na podejściu psychologii rozwojowej.

Obydwa zaproponowane zawężenia oglądu badań i studiów teoretycznych wydają się w pełni uzasadnione w kontekście podjętej w rozprawie problematyki oraz powiązanej z nią koncepcji badań własnych, które zostały przeprowadzone i wnikliwie opisane w tzw. części empirycznej recenzowanej rozprawy.

Osobne miejsce – w tej części rozprawy Autorka poświęca zjawisku i procesowi antropomorfizacji, które zachodzą podczas interakcji człowieka z wirtualnym agentem konwersacyjnym; charakteryzuje także bardzo obrazowo zjawiska pokrewne antropomorfizacji,

jak również wystarczająco dużo miejsca poświęca analizie tego fenomenu w kontekście interakcji człowiek-robot i efektowi doliny niesamowitości. Inspirujące, w kontekście przybliżanych przez Autorkę wyników badań zastanych, są podziały na różne typy antropomorfizacji, np. jawną i niejawną w kontekście posiadania przez dany obiekt tzw. właściwości uznanych za ludzkie (np. stanów mentalnych, stanów emocjonalnych, specyficznych cech osobowości). Innym aspektem analizowanego zjawiska jest podział na antropomorfizację, która ujawnia się bezpośrednio i pośrednio w odniesieniu do konkretnych reakcji behawioralnych, emocjonalnych czy procesów poznawczych. Ciekawe jest również zestawienie antropomorfizacji z jej przeciwnym biegunem, czyli dehumanizacją i infrahumanizacją. Autorka dzięki swoim studiom i badaniom otwiera sobie pole do dalszych analiz, które z pewnością przyczynią się do jeszcze głębszego, lepszego rozumienia istotny interakcji człowiek-robot. Psychologiczne uwarunkowania antropomorfizacji Autorka słusznie i zgodnie z uprzednimi założeniami rozpatruje na gruncie poznawczym i społecznym, choć w odniesieniu do wykorzystywanej w pracy badań Epleya i innych (s. 59-60, s.74) nie udaje się jej całkowicie odciąć w tych badaniach od czynników rozwojowych i kulturowych.

Reasumując, przedstawione w części teoretycznej pracy pojęcia, badania zastane i metody badania tytułowej antropomorfizacji stanowią doskonałą ramę conceptualną do badań własnych, które składają się na tzw. część empiryczną pracy (rozdz. 5 – 12). W tej części Autorka przedstawia problem badawczy i jego składowe (s.76), koncepcję i plan badania (s.78), charakteryzuje wykorzystane w badaniach własnych metody badawcze (ilościowe – Skalę Antropomorfizacji (SA), Skalę Cech (SC), skalę mierzącą nasilenie uczuć po rozmowie z chatbotem – s. 79), prawidłowo formułuje hipotezy i pytania badawcze, jak również obrazowo i logicznie przedstawia konteksty do poszczególnych hipotez.

W rozdziale 8. Autorka rozprawy syntetycznie przedstawia i klarownie uzasadnia metodykę przyjętych badań, w tym: procedurę badania i dobór osób badanych, opis eksperymentu oraz użycie metod kwestionariuszowych, o którym była mowa wcześniej. Następnie przedstawia szczegółową dyskusję uzyskanych tą drogą wyników oraz - w tym kontekście – prawidłowo wskazuje na związki pomiędzy poszczególnymi aspektami antropomorfizacji. W efekcie tych analiz Doktorantka przekonująco udowadnia, iż badane zjawisko ma charakter niejednorodny i wskazuje na jego podtyp pozytywny i negatywny oraz ich uwarunkowania i konsekwencje dla relacji człowiek-bot.

W dalszej części wywodu Autorka analitycznie rozpatruje związki przyczynowe między czynnikami poznawczymi i społecznymi a antropomorfizacją w kontekście do płci osób badanych. Ta część rozprawy, jak podkreśliłam wcześniej nie budzi moich zastrzeżeń. Dodatkowo warto podkreślić, iż wyniki uzyskanych badań oraz opisywanych w pracy zależności zostały przedstawione obrazowo w formie tabel i grafów.

Dobrym pomysłem było również opisanie treści rozmów osób badanych z chatbotem, które były automatycznie zapisywane podczas badania. Do tej części pracy, która składa się na rozdział 11. mam jednak pewne zastrzeżenia. Do analizy tychże rozmów Autorka rozprawy nie zastosowała żadnej konkretnej metody badawczej, np. krytycznej analizy dyskursu, a w związku z tym wyprowadzone wnioski mają charakter luźnych dywagacji. Tymczasem zgromadzony materiał ma duży potencjał do bycia obiektem pogłębionych analiz dyskursywnych, których wyniki w znaczący sposób wzbogaciłyby obraz tytułowego problemu badawczego. I z pełnym przekonaniem zachęcam Autorkę rozprawy do podjęcia takiego trudu, np. w kontekście przygotowania publikacji naukowej, która byłaby zwieńczeniem tego etapu badań.

Uważam, że podjęty w pracy temat ma ogromny wciąż ogromny potencjał do bycia przedmiotem analiz z obszaru psychologii i innych nauk społecznych oraz IT i badań nad sztuczną inteligencją, nie-ludzkimi aktorami, którzy coraz częściej uczestniczą w procesach komunikacji (para)społecznej. Stąd też docenić wypada, że Doktorantka podjęła się analizy, zaplanowała i skutecznie przeprowadziła badania własne dotyczące przedmiotowego zagadnienia. Zarysowała również w swojej pracy doktorskiej te aspekty badania, które mogą być kontynuowane lub rozszerzone w przyszłości.

Autorka rozprawy, jak podkreśliłam już w tej recenzji wykazała się solidną znajomością literatury przedmiotu, bardzo dobrą umiejętnością planowania i wdrażania badań, praktyczną umiejętnością wykorzystywania i prawidłowego doboru metod badawczych (zwłaszcza kwestionariuszowych) oraz prawidłowym wyciąganiem wniosków z badań własnych.

Praca jest poprawna pod względem redakcyjnym, stylistycznym, interpunkcyjnym. Zamieszczone w pracy materiały ikoniczne – tabele, wykresy, etc. – jak zaznaczono wcześniej mają dodatkowy walor wyjaśniający oraz pozwalają w sposób bardziej poglądowy i całościowy spojrzeć na poszczególne etapy procesu badawczego oraz na jego wyniki.

W kontekście tych pozytywnych uwag wnoszę o dopuszczenie mgr Amelii Teresy La Torre do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Ignaciuo Opouario